

IRODALOM.

Jelek és írások a Teológia készülő irodalmából.

Nem rég két füzet jelent meg két teológiai tanár tollából, amelyekkel kapcsolatosan bizonyos „hazai” véleményt is meg kell pendítenünk. Célunk nem lehet dicséret, ezt már eleve kizárja a közelség etikája, csupán néhány soros ismertetés, — bár a füzetek önmagukért is tudnak beszélni — s a velük kapcsolatos probléma felvetése, amelyet gyakorlati megvalósítás kell, hogy kövessen. A füzetek: dr. Kiss Elek: Magyar nemzeti hit- és erkölcsstan, dr. Abrudbányai János: A vallás és a mai koreszmék.

Háború van s a rövidebb lélegzetű munkák zsúfolt, de egyben rapszódikus szakaszokra töredezett életünk természetes szüleményei, — így gondolkozhatik valaki, aki kezébe veszi a fenti dolgozatokat s a cím után mérlegeli a mondanivalókat. Pedig ezek nem rapszódikus felfakadások, hanem inkább átfogó, nagy tervek és munkák meghirdetői, új csapást jelző pionir-nyomok, amelyek mögött friss erők gondolat-hadseregei csoportosulnak. Úgy is mondhatnók, hogy „írásjelek”, amelyek azt sejtetik, hogy a teológiai gondolkozásnak új mustja forr az Akadémiánkon. Új annyiban, hogy a betemetett s eleddig fel nem fedezett, régi igazságot az örök „reneszansz-lélek” felfedező izgalmával hozza napfényre.

A merészebbnek látszó gondolat a dr. Kiss Eleké, ki „a minden titkok” méhéből a tudós egyszerű bátorságával és tárgyilagos közvetlenségével bizonyítja, helyesebben kijelenti, hogy van magyar nemzeti hit- és erkölcsstan. A gyanakvó elme egy pillanattig elgondolkozik a címen s ha van némi „régivágású” előítélete, habozás nélkül leszögezi, hogy ennek a címnek túlsok köze van az új nacionalizmushoz. Más szóval,

amolyan divatos írás. Ha azonban mentes ettől, meglepetve fedezi fel, hogy az alig két nyomtatott ívoldalra terjedő írás súritett mondanivalói nagy igazságot rejtenek magukban. A figyelmes olvasó felfedezi, hogy a dolgozat olyan húrokat penget, melyeket tudatosan vagy tudattalanul berozsdásítottak a századok, olyan értékeket csillant meg, amelyekbe gyakran belebotlottunk, de eddig nem vettük észre, mert elkápráztatott a látszat-valóság színes-üveg-csillogása. Ha egy idegen turista nálunk jár s benyomásairól cikket ír, meglep, hogy leírásában olyan sajátságokat vesz észre, amelyekről nekünk nem volt tudomásunk. Elcsodálkozva kérdezzük önmagunktól, hogyan történhetett, hogy mi ezeket a természetes dolgokat idáig észre sem vettük, figyelemre sem méltattuk.

Dr. Kiss Elek „itthonról” látta meg magyar valóságunknak ezt a sajátosságát, ami az ő határozott érdeme. De nagyobb érdem az, hogy egyetlen szóban megoldotta a problémáját. Lássuk miképpen! A hit és erkölcs tárgya: Isten, világ és az ember. Ez a megállapítás régi, ismerős. Dr. Kiss Elek annyit tett, hogy a mondatot egy szóval, mint tulajdonság jelzővel kibővítette. Szerinte a hit és erkölcstan tárgya: Isten, világ és a „magyar” ember, vagyis a nemzet-közösség tagja, az ember. Dr. Kiss Elek kozmológiája „egy szerves egész”. -- A kifejezés is az övé. — A nemzet a szerves egész egy része s mint ilyen, „világtényező”. Isten az emberiség Atyja, a jézusszerinti Mennyei Atya, de mert „személyes”, a nemzetnek is Atyja, vagyis személyességében a nemzet-élményen keresztül úgy jelentkezik, ahogyan én őt magyar látással meglátom, magyar szívvel megérzem s vele való viszonyomban megélem az ő fenséges jelenvalóságát. Az erkölcs „egyetemes szabályozó és értékmutató tényező”, de az én magyar adottságaim alapján. Erővel sem tagadhatom le, hogy a becsületességem magyar becsületesség, a magyar nemzet egy tagjának a becsületessége. Dr. Kiss Elek hit- és erkölcstanába az eddig „észre nem vett” *nemzeti vonást* hozza be. S ezt nem „bálvány rombolással” teszi, nem a sovíniszta nemzetieskedés szűk és egyoldalú korlátai közé szorítja, hanem a szerves egész, az egyetemesség szemszögéből fogalmazza meg.

Dr. Kiss Elek két igen fontos kérdést oldott meg egy-

szerre. Egyugyanazon vonással áthuzta a gyökértelen, légiűres térben lógó világpolgár vagy világproletár gondolatát, a „csak-ember” és nem nemzetközösségi tag fogalmát s évszázadokon keresztül visszaérkezett a nemzeti gondolathoz, azonban a törzsi élethől kialakult nemzetfogalmat kibővítette, — hiszen azt mondja már a bevezető sorokban, hogy a magyar embernek ismeretei, élményei vannak az ismert világ teljesítményeiről, kultúrákról, stb. (1. 5. old.) s belehelyezte az egyetemesbe, a szerves egészbe. Szerinte „*a nemzet emberi hivatás*”. „*A faj a származásra, alkatra, a nemzet a történelem folyamán kialakult emberi hivatásra mutat.*” (7. old.) A magyar nemzet az emberiség kialakítandó közös nagy értékének egyik elkötelezett munkása. *Célja sajátosan nemzeti s munkájának eredménye hivatásszerűen egyetemes.*” (6. old.)

A nemzet nem egy holt keretbe, hanem egy fejlődő, kiteljesedő egészbe tagolódik bele. S ez az egész „egységes”, mert nincsenek benne „idegen elemek”. Pld. Isten mellett örög. A hit és erkölcs tan tárgya tehát: „*Jó Isten, jó világ, jó ember*”. A kiteljesedő világ egyetlen célgondolat, az egy-Isten akarata alatt áll. Ezek szerint dr. Kiss Elek *hit- és erkölcstan*a lényegében *optimista, céljában dinamikus, nemcsak megtartó, de eszményt-kitűző, eszményt-megvalósító, teológiájában tiszta unitárius*.

A nemzet kifelé szerves összefüggésben van a nagy egészszel, külső viszonyát azonban belső szerveinek működése, a működés minősége szabja meg. Amikor azt mondom: vállald az életet ott, ahová a Gondviselés állított, ez alatt azt értem, hogy te, mint magyar ember, teljesítsd egyetemes emberi hivatásodat. S ez vonatkozik mindazon szervekre, amelyeket a magyar nemzet történelme folyamán hivatásának érdekében létrehozott; a vármegyékre, tájakra, járásokra, városokra, falvakra, családokra egyaránt.

Dr. Kiss Elek magyar nemzeti hit- és erkölcstanát csak az érti meg, aki ezek problémáját a nagy kulturkörök szemszögéből vizsgálja. Minden kultúra rányomja a sajátos bélyegét a hitre és erkölcsre. Így sejthető, hogy az új kibontakozó kulturkör, amely a nemzeti gondolat jegyében születik, nem marad semleges a hit és erkölcstannal szemben. Az, aki a magyarság újabb ezer évéről álmodik, vagy annak jegyében él

és dolgozik, olvassa el e füzetet s gondolkozzék az írottak felett!

Dr. Abrudbányai János dolgozatában szintén időszerű, de egyetemes nagy problémát fog át. A vallás és a mai koreszmék címmel. Dolgozatában megállapítja, hogy „korfordulóban” élünk. Koreszmék vannak kialakulóban és pedig *közösségi, népi-nemzeti és szociális sikon*. Ezek nemcsak pusztá visszhangjai a ma már letűnőfélben levő koreszméknek, nem is vérszegény átértékelései, hanem újvilágot szülő vagy a vajudó világgal együttműködő friss erők hajtásai. A mai koreszmék, szemben a megelőzők legtöbbszörével, nem vallásellenesek, sőt talajkészítői a vallásnak. De nem a dogmákba zárt teológiának vagy a világból kivonult kereszténységnek, hanem az élet vallásának.

A vallásnak tehát nincs mit félnie a mai koreszméktől, sőt okulva a mult tévedésein, amikor a vallás elefántcsonttoronyba zárkózott, vagy teljesen szembehelyezkedett a koráramlatokkal, amiáltal gyakran elveszítette életformáló erejét, — a vallás a koreszmék elé kell siessen s azon fáradozzék, hogy a koreszméket most kibomló állapotukban megtöltse tiszta keresztény tartalommal. A történelem bizonyossága szerint éppen a korfordulók a legalkalmasabb időpontok arra, hogy a lelkek vallásos tartalommal telítődjenek meg, mert ilyenkor áll elő a lelki hiányérzet és a vágy az eszményibb valóság befogadására. Az, aki ma az egyházakban visszakozót fuj, megfosztja a vallást a legnagyobb lehetőségétől.

A lehetőség kínálkozik, de csak azon vallás számára, amely az élet egészét át tudja fogni. A vallás nem specializálhat sem a test, sem a lélek kultuszában, nem huzódhat félre a nagy társadalmi kérdések megoldásától sem, mert hiszen ezek is beletartoznak az élet egészébe. A vallás, amikor az élet elé siet, nem azonosul a koreszmékkal, hanem megtermékenyíti azokat és maga is megtermékenyül. Ilyen megtermékenyítő szerepre vállalkozik az unitarizmus, az élet vallása. Ez a vallás csatasorba tud és mer állani a kiteljesedő élet céljaiért a közösségi, népi-nemzeti és szociális sikon s ezért és ebben, a legelfogulatlanabb megítélés szerint, nagy jövője van.

Idáig a jelek... Belőlük nemcsak érték és erő, hanem hit

és bizalom sugárzik a nemzetünk és vallásunk jövőjét, valamint teológiai irodalmunk fejlődőképességét illetőleg. Bízató jelek, de egyben elkötelezők is. És itt kapcsolódunk bele a bevezető sorainkban megpendített gondolatba, egy régi terv gyakorlati megvalósításába. Teológiánk ugyanis egy kiadványsorozat megindításának gondolatával foglalkozik. Ha jól szétnézünk, legalább 4—5 könyvre való anyag hever kiadatlanul s kisebb-nagyobb dolgozatok vannak készülőben, úgy, hogy a kiadványsorozat bármilyen fokosan indul, anyaghiányt nem szenvedhet. *A szellemi termelés azonban pozitív anyagi és erkölcsi támogatást vár és igényel.* Tekintve a szándékot és a célt, tekintve, hogy egy komoly átfogó vállalkozásról van szó, amely úgy eszmei, mint gyakorlati téren elő akarja készíteni az evangéliumi magyar kereszténység útját, remélhető, hogy mind a hivatalos egyház, mind az egyház társadalma jó szívvel siet segítségünkre. *Simén Dániel*

MIKLÓS ÖDÖN DR.: A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában. Pápa, 1942., 193 lap.

Az értékes tanulmány olyan bonyolult területen bújárolkodik, ahol előtte kevesen szántogattak.

A munka egy feltevés igazlására íródott s e tételét érdekes és tetszetős megállapításokkal és okfejtéssel igyekszik igazolni. Az eddigi általánosan elfogadott ama megállapítással szemben, hogy a magyar protestántizmus egyházalkotmányja lelkész-zsinati rendszerű volt, Miklós Ödön dr. arra a megállapításra jutott, hogy egyházalkotmányunk a XVI. században kialakulása idején ókeresztény presbiteriális rendszerű volt.

A protestántizmus elindulásakor az első különbség a ritusban jelentkezett s a tulajdonképpeni egyházalkotmányi kérdések akkor vetődnek fel, amikor az ordináció, a lelkészfelavatás kérdése napirendre kerül. E kérdés helyes megoldása, mely már e században a katolikus papságnak is gondot okozott, indítja el protestáns vonatkozásban egyházalkotmányunk szervezeti kialakulását s ha ennek gyökereit megvizsgáljuk, akkor az egyházalkotmány kialakulására is új fényt tudunk vetíteni. Miklós Ödön dr. rendre veszi a magyarországi

protestántizmus ősi szervezkedési területeit, tájegységeit s azok ismertetése s történeti kialakulása kapcsán leszűrheti, megállapításával igazolja feltételezéseit. A protestántizmus megindulása után a lelkészkezdő alsóbb papság a régi középkori fraternitásokban folytatta tovább összejöveteleit s nem egy kisebb vidék papsága egy-egy ilyen összejövetelen határozta el magát arra, hogy az új hitrendszer követőjéül szegődik. E szervezetek vezetői az egykori archidiaconusok és seniorok azok, akik az ordináció kérdését protestáns vonatkozásban megoldják. A külföldi akadémiákra el nem jutó leendő lelkészek e fraternitások előtt tesznek vizsgát s itt is ordinálják őket. Az első kezdeményezés a bihari fraternitásban történt az 1544. évi zsinaton s Dévai Biró Mátyás kezdeményezése más vidékeken is követésre talált.

Az egyházkormányzat ősi szerve tehát a senatus ecclesiasticus s csak később, amikor az egyes egyházkerületek megalakulnak s amikor azok területe megnő, akkor létesül a presbitérium, mint kormányzó testület. Amikor a tiszántúli kerület Arany Tamás ügyében ítéletet mondott, még csak négytagú tanácsban döntött s csak 1662—70 között alakul ki a nagyobb területet jobban kormányozni tudó presbitérium, mint lelkészi kormányzó testület. A szervezet kialakulásának mintájául az ókeresztény korszak püspöki kollégiuma szolgált, ahol a püspök és a klérus tagjai, a püspök és lelkészekből álló presbitériuma a kormányzati szerv. A római kardinális kollégium és a dómkáptalanok szervezetének ezek a középkori másai s ezek újulnak meg a protestántizmus idején, mely az őseredeti ókeresztény egyházkormányzati rendszert ülteti át protestáns levegőbe.

Miklós dr. bezáró fejtegetéseivel többé-kevésbé egyetértünk, amikor megállapítja, hogy „a meglévő kereteket használta fel és alakította át a magyar protestántizmus az új eszméknek megfelelően. Úgyhogy a magyar protestáns egyházalkotmány, amint ilyen sejtésemnek adtam már némi kifejezést, a magyar szellem önálló termékének bizonyult. Gyökereivel az évszázados magyar egyház talajába fogózva, belőle fakasztotta ki az európai protestántizmus egyik értékes alkotórészeként a maga életfáját. Benne a magyarság önfenntartó konzervativizmusa egyesült a megújhodott egyházi élet kívánalmaival, — e nagy átalakulás közepette ismét bizonyosságot téve arról, hogy a magyar lelkiség tengernyi akadály mellett is meg tudja keresni a maga önálló életutjait.”

E munka néhány részletfejtegetésével (80—100 oldalakon) nem mindenben érthetünk egyet s különösen kifogásoljuk, hogy János Zsigmond fejedelem unitárius voltát elhomályosítja s az unitárius vallásról Báthory István uralkodása

alatt 1576-ig, mint „*megettürt*” vallásról beszél, holott az unitárius vallás 1571-től törvényesen elismert vallás volt. Apróbb tévedéseit e kor szövevényes története miatt elnézhetjük.

Ferencz József.

SZENT-IVÁNYI SÁNDOR: „Magasságok felé”. (Hungária kiadása) Tetszetős, szép kiadásban jelent meg Szent-Iványi Sándornak legújabb könyve. Az első kis történet elolvasása után azt hinnék, hogy tarka mesék kis gyűjteménye ez a könyv, de csakhamar rájövünk, hogy az élet nagy igazságainak mesésbe szőtt elbeszélései ezek a megkapó kis történetek. Hisz minden kis mesés-elbeszélés valamely erkölcsi igazságot fejez ki, valamely vallási titkot magyaráz meg könnyed, mégis lelket megindító, gondolatokat ébresztő formában. „A Domine tanácsa” (megjelent azóta „Egy magyar hazánk” című unitárius írásokban is) és a „Csak egy Lány” című elbeszélésekben unitárius nagyok életéből fest hangulatos képeket. Dávid Ferenc aulról induló ragyogó pályafutása szemléltető módon jelenik meg előttünk s néhány oldalon mesés formában kidomborodik egész példaadó alakja. Az öreg Szilassyban Berde Mózsának végrendelkezése, fordulatossá, érdekes, e öbb bántó, később megnyugtató bemutatása meggyőz minket is arról, hogy az egyén érdeke igazi áldozatokkal összhangba hozható a közösség érdekével s ez utóbbit akkor is értékesebbnek kell tartanunk, ha a mindennapi érzések gyöngéd szárait is kell szét-szaggatnunk. Megkapóan érdekes és meggyőző az az egyszerű modern istenbizonyítás, mely „Zsuzsi és a Jóisten” című elbeszélésben van. Tudjuk, hogy a kis gyermekeknek magyarázza meg az istenség örök titkát, de úgy érezzük, hogy a felnőtteket is meggyőzi vele. „A róvott botok” bűnbánó hőse a legtöbb egyházközség örökösen lázadó alakját mutatja be, szeliden, megértően, de mégis tanítóan. Egyik-másikban a hit titokzatos volta jelenik meg és minden elbeszélésen valami megkapó, unitárius szomorú-kán derűs hangulat árad szét, anélkül azonban, hogy kiélezett felekezeti ség lehetne rajtuk észrevenni. Gyerekeknek készült, talán a legtöbbje már gyönyörködtette is a vasárnapi iskola mindent tudni akaró csemetéit, de fordulatossá mesés-zövéssé, szép, színes stílusával, nagy életigazságok érthető csillogásával a felnőtteknek is kedves és tanulságos olvasmány, mert az ők lelküket is a magasságok felé vezeti.

DR. ZOVÁNYI JENŐ: „Akadémikus, békebeli és dilettáns egyháztörténetírók”. Ára 5 P. 45 old.

A magyar egyháztörténetírás szakavatott, régi kiváló munkása az újabb egyháztörténetírók (Miklós Ödön, Mályusz Elemér, Varga Zsigmond, Márton János, Révész Imre) történelmi dolgozatait veszi éles kritikájának bonckése alá s azokat gazdag történelmi tudásával és vaslogikájával helyesbíti vagy kiegészíti. Érdekes és tanulságos olvasmány.

KÜLÖNFÉLÉK

PÜSPÖKI VIZSGALAT SZÉKELYFÖLDÖN. Józan Miklós, az unitáriusok köztiszteletben álló nagypüspöke június első napjaiban meglátogatta a homoródmonti unitárius egyházközségeket és Székelyudvarhelyt. Útja valósággal diadalmenet volt, mindenütt mély tisztelettel és nagy szeretettel fogadták felekezeti különbség nélkül. Június 4-én érkezett a püspök Székelykeresztúrra, ahol lovas bandériummal és díszkapuval fogadták. Köztudomású, hogy Józan Miklós püspök nemcsak az unitárius egyháznak, hanem egész Magyarországnak egyik legnagyobb szónoka s beszédei, felszólalásai mindenütt lelkesedést, hitet és reménységet ébresztettek a hallgatóságban.

A SZÉKELYKERESZTÜRI BR. ORBÁN BALÁZS UNITÁRIUS GIMNÁZIUM 150 ÉVES FENNALLÁSÁNAK ÜNNEPÉLYE. Országgraszoló, magasztos ünnepség zajlott le a székelykeresztúri unitárius gimnáziumban, ahova a tanulóseg százai gyűltek össze az ország minden részéből, hogy lerójják hálájukat az ősi Alma Mater iránt. Nem hisszük, hogy legyen az országnak egyetlen egy gimnáziuma is, melynek véndiákjai olyan rajongó szeretettel vénnék körül intézetüket, mint ahogyan azt a székelykeresztúri véndiások teszik. Ennek egyszerű magyarázata abban van, hogy ott minden időben a tanárok részéről a legnagyobb szeretetben részesültek és tulajdonképen ezt a szeretetet sugározzák vissza. Ez a szerető hang csendült meg Dr. *Mester Miklós* országgyűlési képviselőnek június 5-én, a véndiákestén tartott meglehangú beszédében, amelyben vázolta az intézetnek egész lelki, szellemi életét és értékét. Majd művészi ének, zongora és dalárdaszámok, remek elbeszélések és költemények voltak műsoron. A június 6-iki ünnepségek az országzászló megkoszorúzásával kezdődtek, mely után az istentiszteletek következtek; ezt az emlékünne-